

ELUJÕULINE EESTI
ÜHISKOND, KEEL JA KULTUURIRUUM
KULTUURIVALDKOND

TAIE arengukava 2021-2035
Fookusvaldkonna teekaardi koostamine

FOOKUSVALDKONNA EESMÄRK

Teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse toel

- on Eesti rahvus, keel ja kultuuriruum elujõuline ja arenev;
- kujundatakse Eesti riigivalitsemine inimesekesksemaks, teadmispõhisemaks ja tõhusamaks;
- omandavad Eesti inimesed teadmisi, oskusi ja hoiakuid, mis võimaldavad teostada end isiklikus elus, töös ja ühiskonnas ning toetavad Eesti elu edendamist ja säästvat arengut;
- areneb majandus ja tehnoloogia inimkeskselt ja arvestab sotsiaal-kultuuriliste mõjudega.

Fookusvaldkonna eesmärgi saavutamiseks koostatakse teekaart. **Fookusvaldkonna teekaart on siht- ja sidusrühmade kokkulepe** TAIE fookusvaldkonna sihtide, prioriteetsete arengusuundade (**alamvaldkondade**) ja arenguks vajalike tegevuste osas. Teekaart loob aluse edasisele koosloomelisele tegutsemisele valdkonna sihtide saavutamiseks teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni abil.

Teekaardi eesmärgiks on:

- määratleda fookusvaldkonna arengu sihid, alamvaldkonnad ja nende panus fookusvaldkonna arengusse;
- saavutada sünergia teiste strateegiliste lähtealustega;
- kaardistada konkreetsete toetusvõimalused (meetmed ja muud vahendid) fookusvaldkonna arengu tagamiseks ja olla otseseks sisendiks meetmete kujundamisele.

Arvestades valdkonna ekspertkogu ettepanekuid teekaardi koostamiseks ning sellele põhineva sihtrühmade kaasamise tulemusi **tõusid esile järgmised kultuurivaldkonna arengu toetamiseks olulised suunad:**

1. Eesti kultuuri käsitlused
2. Kultuuripärandi, muinsuskaitse ja mäluasutustega seotud teadus- ja arendustegevus
3. Kultuur digiajastul ja digitaalsed kultuuriandmed

KULTUURIVALDKONNA ARENGU PRIORITEETSED SUUNAD

Eesti kultuuri käsitlused

Panus fookusvaldkonna arengusse

- Panustab otseselt kultuuriruumi elujõulisse arengusse ning säilitab ühiskonna kultuurilist väärtusbaasi, toetab kultuurilise identiteedi mõtestamist ja püsivust;
- Annab sisendi olulistesse ühiskonna süsteemidesse (nt rahvusvahelised suhted, demokraatia, keskkond, majandus, haridus);
- Võimaldab loomemajandust.

Eeldused ja võimaldajad

- Valdkonnale oluliste tüvitekstide ja allikate kättesaadavus, sh kultuurivaldkonna digiandmete ühtlane kvaliteet ja kättesaadavus;
- Valdkonna teadlaste ja spetsialistide järel- ja juurdekasv, sh vajadus põlvkondade vahetumise järele.
- Kultuurivaldkonna toetuste järjepidevus;
- Monograafia kui humanitaarteaduste olulise väljundi parem väärtustamine ja selle olemuse ning vormi mõtestamine: millisel moel anda tänapäeval edasi monograafia tüüpi terviklikku andmestikku koos juurdekuuluva täiendava materjaliga (heli, video, pildimaterjal, viited infosüsteemidesse);
- Interdistsiplinaarse lähenemise ja koostöö võimendamine;
- Valdkondliku terminoloogia ja terminibaaside arendamine, sh erialasõnavara ja tõlketöö;
- Kultuuriteemade ja kultuurivaldkonna väljakutsete läbiv käsitlus haridussüsteemis;
- Kultuurivaldkonna nähtavuse, väärtustamise ja atraktiivsuse suurendamine ühiskonnas, valdkonna populariseerimine.

Suuna sisukirjeldus ja võimalused

Kultuuri käsitlused, mis hõlmavad eesti kultuuri laiemalt, mängivad ühiskonna ja kultuuriruumi elujõulisuse tagamisel tähtsat rolli. Eneseanalüüs ja -mõtestamine läbi süva- ja üldkäsitluste järjepideva koostamise ja avaldamise võimaldavad enesevaatlust, arengut ja täiustumist. Süvakäsitlused uurivad mingit nähtust või valdkonda detailselt, minnes n-ö lõpuni välja, samas kui üldkäsitlused annavad laiemat ja abstraktsema ülevaate, mida saab kasutada näiteks haridussüsteemis. Uurides oma väärtusi, uskumusi ja tavasid, saab kultuuri kaudu välja selgitada väljakutseid, mida kiiresti muutuv maailmas lahendada. Nii saavutatakse kultuurilise identiteedi edasikandumine järgmistele põlvkondadele ja kultuuri sügav mõistmine. Eesti kultuuri käsitluste kaudu meie kultuuriruum areneb, muutub avatumaks ja rikkamaks, kaasates uusi teadmisi, vaatenurki ja lähenemisviise.

Vajalik teadus- ja arendustegevus puudutab mh järgmist:

- Kindlas valdkonnas kultuuriuuringud, mille väljund on terviklik aluskäsitlus (nt Eesti kirjanduse, ajakirjanduse, merekultuuri jms teemadel);
- Teadusajaloolised uuringud, mis käsitlevad teadusvaldkonna kujunemislugu, suhestumist tänapäevaga ning kohta tulevikus;
- Soome-ugri rahvaste ja teiste eesti kultuuriruumiga seotud rahvaste ja keelte käsitlused;
- Eesti allkultuuride uurimine – põliskultuurid, kaasaegsed killustumused, rahvusvähemused, diasporaad, eri subkultuurid;
- Kultuuridevahelise dialoogi uurimine, kultuuri käsitlemine suhetes teiste kultuuridega;
- Elukeskkonna ja ühiskonna tuleviku käsitlused;
- Ühiskonna, inimeste ja kultuuri suhete uuringud, sh retseptiooniuringud.

Kultuuripärandi, muinsuskaitse ja mäluasutustega seotud teadus- ja arendustegevus

Panus fookusvaldkonna arengusse

- Panustab otseselt kultuuriruumi elujõulisse arengusse ning säilitab ühiskonna kultuurilist väärtusbaasi;
- Toetab kultuurilise identiteedi mõtestamist ja püsimist;
- Toetab kultuuri avatust ja rikkust;
- Panustab nii ainelise kui vaimse kultuuripärandi kaitsmisse, hoidmisse ja kasutamisse;
- Potentsiaal panustada kultuuripärandi uurimise kaudu teistesse ühiskonna süsteemidesse ja väljakutsetesse, nt haridusse, majandusse, poliitikakujundamisse, regionaalsesse arengusse jne

Eeldused ja võimaldajad

- Selge visiooni ja kokkulepe selles osas, mis väärrib pärandina säilitamist ja miks;
- Interdistsiplinaarne lähenemine ja koostöö;
- Kultuuriandmete kesksete andmebaaside ja taristute arendamine, andmete kogumise ja korrastamise süstematiseerimine, kultuuripärandi andmete taaskasutus ja kättesaadavus avaandmetena.
- Tehisintellekti rakendamine, vähendamaks käsitööd;
- Valdkonna teadlaste ja spetsialistide järel- ja juurdekasv;
- Kultuuripärandi teemade ja kultuurivaldkonna väljakutsete läbiv käsitlus haridussüsteemis;
- Kultuurivaldkonna nähtavuse, väärtustamise ja atraktiivsuse suurendamine ühiskonnas, valdkonna populariseerimine;
- Valdkondliku terminoloogia ja terminibaaside arendamine;

Suuna sisukirjeldus ja võimalused

Kultuuripärand on kestliku arengu lahutamatu osa ning selle säilimine, edasikandumine ja loomine on mitmetahuline protsess, mille tagamine nõuab erinevate diskursuste kaasatust ja osapoolte panust. Alates riiklikust ja piirkondlikust tasandist on vajalik süstemaatiline tähelepanu ja tugi, kultuuriteemade integreerimine strateegiatesse, planeerimis- ja otsustusprotsessidesse, sildade loomine erivaldkondade vahel, kus kultuurivaldkonnad, kultuuriandmed ja kultuuripärand saavad panustada arengusse. Kultuuripärandil on otsustav roll kogukonna eripära ja ajaloo säilitamisel ning vastupidi – kogukonnad, sh uuskogukonnad on pärandi võtmetähtsusega säilitajad ja loojad. Pärand aitab määratleda ja hoida kultuurilist identiteeti, pakub kuuluvustunnet ja sidet ühise ajaloo, väärtuste ja traditsioonidega ning loob tulevikuväljavaateid. Seetõttu on nii ainelise kui vaimse kultuuripärandi säilimine, kaitsmine, hoidmine, uurimine, taaskasutamine uue kultuuri loomiseks oluline nii riiklikul, piirkondlikul kui kogukondlikul tasandil.

Kultuuripärandi säilimine on mitmetahuline protsess, mille tagamine nõuab erinevate osapoolte panust. Alates riiklikust ja piirkondlikust tasandist on vajalik süstemaatiline tähelepanu ja tugi, kultuuripärandiga seotud teemade integreerimine strateegiatesse, planeerimis- ja otsustusprotsessidesse, sildade loomine eri valdkondade vahel, kus kultuuriandmed ja kultuuripärand saavad panustada arengusse. Kultuurimälu saab uurida rahva vaimse tervise huvides ning tagamaks riiklikku ja rahvuslikku julgeolekut.

Vajalik teadus- ja arendustegevus puudutab mh järgmist:

- Kultuuripärandi (sh ainelise ja vaimse) tekke, kujunemise ja kestmise uurimine kaasaegses raamistikus ja lokaal-globaalses dialoogis (eesti kultuuripärand, sh diasporaa ja piirideta kultuuripärand);
- Uuskogukondade ja olemasoleva kultuuripärandi hoidmise, kasutamise ja taasloomise uuringud;
- Kultuuripärandi kasutamise uuringud (mäluasutuste ja arhiivide väljakutsete lahendamise kontekstis);
- Kultuuripärandi rolli ja mõju uurimine inimeste elus ja heaolus;
- Kultuuripärandi ja ühiskonna väärtuste ja nende edasi andmise seoste uurimine;
- Eesti kultuuripärandi efektiivsem kasutamine regionaalpoliitikas, hariduses ning ettevõtluses.

Kultuur digiajastul ja digitaalsed kultuuriandmed

Panus fookusvaldkonna arengusse

- Panustab otseselt kultuuriruumi elujõulisse arengusse;
- Tagab kultuurivaldkonna jätkusuutliku ja kestliku arengu digiajastul;
- Kultuurivaldkonna arengus arvestatakse ühiskondlike muutustega digiajastul;
- Säilitab ühiskonna kultuurilise väärtusbaasi.

Eeldused ja võimaldajad

- Digitaalselt loodud ja digitaliseeritud loometöö autoriõiguste kaitse, digiteerimise ja tehisintellektiga arvestav ning seda toetav õigusruum ja andmepoliitika;
- Andmete kogumise ja korrastamise süstematiseerimine, kultuuriandmete taaskasutus ja kättesaadavus avaandmetena. Kultuuriandmete kesksete andmebaaside ja taristute süstemaatiline arendamine;
- Kultuuriandmete (taaskasutuse) hoogustamine läbi meedialaborite (a la GLAMlab);
- Loometöö digitaliseerimise standardiseeritud raamistiku ja metodoloogia loomine;
- Valdkonna teadlaste ja spetsialistide järel- ja juurdekasv, sh õppejõud, head töötingimused jms (sh arvestades kompetentse nii digi-, andmeanalüüsi kui humanitaariavaldkonnas);
- Interdistsiplinaarse lähenemise ja koostöö võimendamine;
- Digikirjaoskuste tagamine nii kultuurisisu tarbimisel kui lahenduste loomisel;
- Kultuuripärandi digiteerimise aluste loomine;
- Teadusliku sisu ja väärtuse avaldamine uutel ja innovaatilistel viisidel (senine monograafia vormis info edastamine ei kasuta ära kõiki digitaalse mõõtme võimalusi).

Suuna sisukirjeldus ja võimalused

Digiajastu kiire areng on avardatud ja muutnud inimeste suhet kultuuriga ning on muutnud kultuurimaastiku struktuuri ning loomingu tarbimismustreid ühiskonnas. Digitehnoloogiad on loonud uusi võimalusi sisu loomiseks, levitamiseks ja tarbimiseks, muutes selle kättesaadavamaks ja mitmekesisemaks. Digitehnoloogiate integreerimine kultuurivaldkonda on avaldanud ühiskonnale märkimisväärset mõju, edendades kultuuri mõistmist, säilitamist ja väljendamist. Samuti on see aidanud suurendada juurdepääsetavust erinevatele kultuurikogemustele.

Digitaalsed kultuuriandmed - mh kultuuripärandi andmebaasid ja digiarhiivid, aga ka digitaalsed suurandmed laiemalt – aitavad säilitada ja väärindada kultuuripärandit ja ajalugu ning hõlbustavad erinevate kultuuride tundmaõppimist. Sotsiaalmeedia platvormid on loonud uusi ruume kultuuriliseks väljenduseks ja vahetuseks ühistel kultuurihuvidel põhinevate virtuaalsete kogukondade kaudu.

Digikultuuri näol saab mõista nii digitaalselt loodud, säilitatud ja vahendatud loometööd kui maailma tihedat seotust¹. Sellega kaasnevad ka mitmed väljakutsed – digitaalselt loodud ja digitaliseeritud loometöö rolli mõtestamine kultuuriruumis, inimese roll digikultuuris ja selle väljakujunemisel, hajuv piir analoogse ja digitaalse loometöö vahel, tehisintellekt ja selle mõju kultuurimaastikule.

Vajalik teadus- ja arendustegevus puudutab mh järgmist:

- Analoogse ja digitaalse mõõtme suhestumine, sh digiteerimise mõiste olemus, digitaalsele kujule viimise mõju digiteeritavale objektile või nähtusele;
- Kultuurimaastiku muutumine digiteerimise tagajärjel, sh loometöö ühiskondlikud ja valdkondlikud muutused digitaliseerimise tulemusena;

¹ Eesti digikultuuri manifest (2020)

- Digitaalsete kultuuriandmete (taas)kasutus digihumanitaarias: andmeteaduse meetoditega kultuuriandmete (taas)kasutusele rajanevad uuringud humanitaarteaduste eri valdkondades, mille tulemusel kasvab andmete kasutamise ja andmeteaduse meetodite rakendamise kultuur ja oskuste tase humanitaarteadustes;
- Inimese ja inimlikkuse käsitlemine digikultuuris ja digimaailmas, sh ühiskondliku arengu psühholoogilised ja sotsiaalsed väljakutsed digiajastul; digikultuuri mõtestamine ja taju tarbija tasandil; digikultuuri tarbimisharjumised ja -mustrid;
- Digitaalselt sündinud kultuurinähtuste uurimine, sh digikeskkonna sotsiaalsed uuringud; ärgikultuur (sh sotsiaalmeedia); eksperimentaalne publitseerimine ja uued väljendusvormid digiajastul;
- Tehisintellekt mõju loometööle ja digitaalsete kultuuriandmete töötlemisele, sh tehisintellektil põhinevad lahendused loometöö digitaliseerimiseks ning kultuuriandmete korrastamiseks ja töötlemiseks;
- Tehisintellektil põhinevate lahenduste usaldatavuse tagamine. Tehisintellekti poolt loodud teoste rolli mõtestamine kultuuriruumis, tehisintellekti kasutamise mõjude uurimine, sh mõju loovuse ja autorluse olemusele;
- Digitaalsete kultuuriandmete rakenduslikud lahendused, sh tõhusate lahenduste loomine kultuuriandmeid kasutavatele valdkondadele; digitaliseeritud pärandi rakendamisvõimalused väljaspool kultuurivaldkonda.

Valdkonna väljakutsete lahendamise ja võtmetegevuste elluviimise eeldused, võimaldajad ja taustategurid

- Oluline on **valdkonna teadlaste ja spetsialistide järel- ja juurdekasv**, konkurentsivõimelised töötingimused ja töötasu, valdkonna õppejõudude järel- ja juurdekasvu tagamine, arvestades seda, et kõrgetasemeline teadus- ja arendustegevus on seotud kvaliteetse kõrghariduse ja õppetööga valdkonnas. Vaja on uusi kompetentse (nt interdistsiplinaarne lähenemine, andmete tark kasutus valdkonnas, andmeanalüüs) ja sellest tulenevalt õppekavade ja õppematerjalide arendamist ja pakkumist.
- **Kultuurivaldkonna nähtavuse, väärtustamise ja atraktiivsuse suurendamine ühiskonnas, valdkonna populariseerimine** on vajalik, et kaasata laiemat ringkonda ja nooremalt põlvkonda arenguprotsessidesse ning muuta valdkonda tulevastele talentidele ja investeringutele atraktiivsemaks. Peetakse olulisteks mh selge valdkondliku visiooni tekitamine ja edastamine, kommunikatsioonitegevusi, kultuuriteemade käsitlemist teiste eluvaldkondade vaates, läbivat esindatust haridussüsteemis algkoolist alates.
- **Kultuuritoetuste järjepidevus** on ülioluline jätkusuutlikkuse tagamisel. Nii tagatakse kultuurivaldkonnale süsteemne stabiilsus ja tugi ja kultuurivaldkonna teadustulemuste siiret teistesse eluvaldkondadesse.
- **Monograafia väärtustamine.** Kultuurivaldkonna uurimistööde tulemusi avaldatakse sageli monograafia vormis. Monograafiat aga loetakse eraldiseisvaks tööväljundiks, mida ei käsitleta teadustöö tulemuste hindamisel teaduspublikatsioonidega sarnaselt. Seevastu aga on monograafiad väärtuslike valdkondlike teadmiste ressursiks, mh kesk-, kõrghariduse ja teaduse tasandil. Oluline on ka monograafia võimaluste mõtestamine digiajastu kontekstis. Millised võiksid olla teadusliku sisu ja väärtuse avaldamine uutel ja innovaatilistel viisidel, kuna senine monograafia vormis info edastamine ei kasuta ära kõiki digitaalse mõõtme võimalusi. Säilima peab sisu terviklikkus, teaduslik tase ja kvaliteedikontroll, kuid leida tuleb parim võimalik viis selle edasi

andmiseks. Mh on vaja võimalust rakendada otsingut suurele infohulgale, siduda seda infot väliste infosüsteemidega (pildid, videod, helifailid).

- Valdkonna arendamiseks vajaliku võimekuse tagamiseks tuleb **kasutada interdistsiplinaarset lähenemist ja soodustada vastavat koostööd**. Interdistsiplinaarne lähenemine on oluline kultuurivaldkonna arenguteede hindamisel ja väljakutsete lahendamisel, kuna see koondab erinevaid vaatenurki ja teadmisi erinevatest valdkondadest (nt IT, andmeteadused, humanitaarteadused, sotsiaalteadused, kunst, haridus). See koostöö võib viia kultuurimaastiku tervikliku ja nüansirikkama mõistmiseni, mille tulemuseks on uuenduslikumad ja mõjukamad lahendused ja rakendused nii kultuurivaldkonna kui laiemaltühiskonna väljakutsete käsitlemiseks. Interdistsiplinaarsed lähenemisviisid võivad samuti anda lisandväärtust uute lahenduste eetiliste ja kultuuriliste mõjude hindamisel.
- **Digitaalset kirjaoskust peetakse oluliseks** nii digikultuuri tarbimisel kui kultuuriandmete kasutamisel, kuna see tagab kogukondadele ja valdkondadele võimaluse digikultuuris osaleda. Digitaalne kirjaoskus hõlmab oskust kasutada digitaaltehnoloogiat ja -meediat otstarbeliselt, säilitada kriitiline mõtlemine ja tagada teadlik lähenemine digitaalse loometöö ja digitaalsete kultuuriandmete loomisel, kasutamisel ja edastamisel. Lisaks aitab digitaalne kirjaoskus tagada digikultuuri ja kultuuriandmete vastutustundlikku ja eetilist kasutamist.
- **Valdkondliku terminoloogia ühtlustamine (sh erialasõnavara ja vastav tõlketöö) ja arendustegevus** on oluline eelkõige kultuuriandmete ja arhiivide säilitamiseks, haldamiseks ja töötlemiseks. See muudab andmevahetuse ja dokumenteerimise selgemaks ja järjepidevamaks.
- **Selge kultuuripärandi valdkondliku visiooni ja poliitilise kokkuleppe loomine** on oluline, sest see aitab määratleda valdkonna väärtusi (sh mis väärib pärandina säilitamist ja miks), seada prioriteete ning suunata otsuseid ja edastada selgeid sõnumeid kultuuriressursside kaitsmise ja haldamise kohta.
- **Digitaliseeritud ja digitaalselt loodud (sh tehisintellekti abil) loometöö autoriõiguste kaitse selge väljakujunemine**. Digimaailma avarus, digiloometöö võimaluste paljusus (sh tehisintellekti näol), paljundamise ja levitamise lihtsus ja kiirus on muutnud traditsiooniliste autoriõiguse ja intellektuaalomandiga seotud seaduste jõustamise keeruliseks. Digitaalse loovuse uute vormide esilekerkimine on hägustanud piire originaalteoste ja digitaliseeritud teoste, digitaalsete vahendite abil loodud ja vahendatud teoste vahel, tõstatades autoriõiguste kaitse probleemi.
- **Kultuuriandmete kesket ja ühtlast käsitlemist** (nt kesketate andmebaaside kaudu) peetakse oluliseks teguriks rakendusliku hüppe saavutamisel andmete kasutamisel. Keskselt hallatavad ja ühtlaselt, samadel põhimõtetel kogutud andmed on paremini kasutatavad potentsiaalsetele rakendajatele ka väljaspool kultuurivaldkonda, mis võib omakorda edendada suuremat seotust eri valdkondade ja sektorite vahel ning soodustada kultuuriandmete suuremat väärtustamist.